

Lluís GIMENO BETÍ

NOTÍCIA D'UN MANUSCRIT CASTELLONENC DEL SEGLE XVIII
SOBRE EL COMPORTAMENT DEL BON CRISTIÀ¹

El manuscrit que ara ens disposem a donar a conèixer és un text que no podem qualificar d'estrictament «literari» perquè en realitat es tracta d'una de les dues cartes que Joan Bel féu arribar al seu germà Josep en forma de minúscul llibret, segons llegim a la darrera línia del primer fragment més avall reportat, des de les petites Illes Babuianes, situades al nord de les Filipines, a la localitat castellanenca d'El Bellestar (comarca de la Tinença de Benifassà); tanmateix hom pot afirmar que ens trobem davant un text interessant des del punt de vista cultural i lingüístic, puix que hi apareixen documentats mots i expressions ben interessants, vivents en aquella època, ja desapareguts. És per aquesta raó —sobretot— que hom considerarà que fóra bo de publicar-lo per cobrir una baula més en la cadena de la nostra història lingüística més recent, i alhora menys coneguda, com és el segle XVIII, tan mancat de documents en llengua pròpia.

El personatge

Joan Bel nasqué a El Bellestar el 1691, segons consta a la contraportada del llibre manuscrit en qüestió, on llegim: «*Libro del V(enerable) P(adre) fray Juan Bel, dominico, que murió en Indias, hijo del Bellestar*». Aquesta anotació (sense data) es deu a mossèn Josep Boix, rector de la parròquia de la mateixa localitat en una època també desconeguda. El frare dominic morí a l'arxipèlag de Babuian (les Illes Filipines) el 1722; una curta però intensa vida, sens dubte. Les cròniques dominiques el situen a «Ballesta, caserío de la provincia de Huesca, diócesis de Lérida» (Doménech, 1995: 249), i a Sant Mateu. El cert és que la seva infantesa sí que transcorregué en aquesta localitat de l'Alt Maestrat, on el nen Joan Bel assistí a les aules de Gramàtica, famoses durant el Barroc. Tirocini al covent dels frares dominics de València, on fou un

1. Regraciem des d'ací, en primer lloc, el savi i erudit amic Rafael Monferrer Guardiola, que ens proporcionà el manuscrit que estem analitzant. Sense el seu gest generosíssim, l'obra no hauria estat coneguda. Valgui aquesta nota, doncs, per restar-li eternament agraït. En segon lloc, cal regraciar el col·lega, i tanmateix amic, Dr. Manel Sifre de la Universitat Jaume I, que tingué la santa paciència de fotografiar el manuscrit en suport digital, el qual ens ha servit per a treure'n l'aigua clara més d'un cop. Finalment, a l'amic i també col·lega de la mateixa Universitat, Tomàs Martínez, li regraciem l'atenta lectura i correcció del text que ara es publica i que, gràcies a ell, sortirà millorat.

«novicio rebelde» (Doménech, 1995: 250), el qual sense haver professat els vots i després d'haver escoltat la petició i demanda de voluntaris per anar a les Filipines «huyó del convento por no haberle querido dar licencia el Padre Presentado Royo, que era entonces Prior por allí» (Doménech, 1995: 253). El 1718 se n'anà a les Filipines. A Manila, hi finalitzà els estudis, i tot seguit el trobem a les illes Babuianes «aprendiendo la lengua cagayán y estudiando un poco de moral» (Doménech, 1995: 250). Recorregué, ultra aquest arxipèlag, les illes de Calaian i Batanes. Com a missioner fou un evangelitzador integral i clar exponent i típic dominic portat per l'*ex charitate*. Sabem que fra Joan Bel morí el mes de juny del 1722 a l'illa de Babuianes per una carta del també dominic fra Josep Sales, de Catí, company seu a Sant Mateu durant la formació a l'aula de Gramàtica. Aquest la trameté al convent dels pares dominics a València el 1723.

La tradició medieval, encara

El nostre frare continua lligat encara a la tradició ideològica de l'Edat Mitjana, no solament pel rerefons que traspuia, ans per les llegendes, tant profanes com sagrades, que ens conta, demostratiu, potser, d'una candorosa credulitat, impròpia ja d'aquesta època. La llista de cites de les Sagrades Escritures i les dels Sants Pares i Doctors de l'Església és significativa d'això que acabem de dir. Doctrinalment, Joan Bel es nodreix sobretot del pensament de temps passats, i per aquesta raó podem afirmar que ens trobem davant un escolàstic retardat, per tal com l'escolàstica ja feia molt de temps que havia exhaurit tota la saba vital, tota la seva potència creadora, i les seves discussions sobre els grans problemes de la metafísica, de la teologia i de la moral havien degenerat en disputes regides per una aplicació mecànica dels arguments sil·logístics.

En algun apartat del text, hi trobem algun tret de la posició que li mereixen certs aspectes de la societat, com és ara de les ciències i de les arts ocultes, considerades per ell com a mitjans il·lícits o moralment sospitosos de guanyar diners.

Els autors citats en el text pel nostre frare són de tota mena. En primer lloc, i per ordre alfabètic, tenim: Sant Agustí, Sant Alselm, Sant Antoni Abat, Sant Bernardí, Sant Bernat, Sant Efrèn, Sant Francesc de Sales, Sant Geroni, Sant Gregori Naciancè, Sant Gregori, Sant Hilarió, Sant Joan Crisòstom, Sant Joan Damascè, Sant Lluís Bertran, Sant Pau, Sant Tomàs d'Aquino, Sant Vicent Ferrer, Santa Brígida, Santa Caterina de Sena i Santa Teresa de Jesús. D'aquests, gairebé tots són considerats autoritats, és a dir, Pares i Doctors de l'Església. No tots són esmentats per fer alguna citació de llurs obres, perquè n'hi ha que no van escriure cap obra, ans ho són per ajudar a entendre alguna proposició feta per ell. La Bíblia, o bé algun personatge que hi apareix, hi aporta també moltes citacions: Jesucrist, Adam i Eva, el Dilu-

vi, les localitats de Sodoma i Gomorra, personatges com ara Datan, Abiron, Moisès, Nabucodonosor, el Bon Lladre, David, el profeta Miqueas, Llätzer, Barrabàs, el profeta Geremies, el rei Herodes Antipas, els Reis Mags, Simeó (personatge que tingué el Bon Jesús als braços), el profeta Isaïes i el Càntic dels Càntics. Finalment, també hi apareixen alguns personatges, com: Aristòtil, el frare cartoixà Dionís, la mare de Sant Lluís de França, Blanca, Blosio, Pau Simple (ermità que apareix a les Vides de Sants al desert d'Egipte, inclòs en la de Sant Gerònim) i un ermità anomenat Jaume. Pel que fa a les històries de to popular, en tenim la d'un unicorni, la d'una senyora castellana que combregà en pecat mortal, la d'uns successos que passaren a París, costums del treball, etc.

En suma, fra Joan Bel cita autoritats eclesiàstiques que van des del segle IV fins al segle XVII per als seus propòsits doctrinals i didàctics amb la intenció que el seu germà Josep, que es troba a la casa pairal, pugui treure'n profit i li serveixin de model a seguir per a l'educació cristiana de llurs germans menors.

El manuscrit

Cal donar un nom al manuscrit, i com que el contingut d'aquest al·ludeix a les normes de comportament moral que tot cristià ha de seguir per tal de arribar a la salvació de la seva ànima, hem pensat que hi devia escaure el nom de *Memorial del bon cristià*, puix que en definitiva fra Joan Bel escrigué al seu germà aquest llarg text per recordar-li tot un seguit de regles amb les quals la via de la salvació de l'ànima restava assegurada.

Es tracta d'un llarg document trobat per mossèn Manuel Milián a l'arxiu parroquial d'aquella localitat de la Tinença de Benifassà, una petita descripció del qual publicà el morellà cap a l'any 1930 sota el títol de *Ballestar. Inventario y estudio de las Iglesias del Arciprestazgo de Morella*.² Hi afirma que és un *Libro manuscrito inédito*, amb un contingut ascètic, desconegut fins ara, i escrit en *lengua valenciana*. Tot seguit en dóna el nom del autor, que treu de la contraportada. És un text enquadernat amb cobertes de pergamí. Lletra rodona minúscula, d'una sola mà, escrita sobre full de paper d'estrassa, en bon estat³. Amida 10,5 × 8 cm. Escrit a tota pàgina i a una columna en tinta negra, amb lletra d'impremta feta a mà, sense numeració de pàgines (152). Està dividit en vuit capítols, encapçalats per lletra més grossa. Comença amb una introducció de 14 línies: «Amat germà Jusep...», seguit del capítol anomenat AMOR DE DÉU NOSTRE SEÑOR [1r1-5v1]. El segon capítol és EXHOR-

2. Ha estat reproduït a *Homenaje a Mosén Milián*. Castelló de la Plana. Diputació Provincial, 1987; 2: 525-601.

3. *Vide* els documents gràfics núm. 2, 3, 4, 5, 6 i 7.

TACIÓ AL SANT TEMOR DE DÉU NOSTRE SEÑOR [6r1-20v1]. El tercer capítol és DE LA GRAN MALÍCIA I FEALDAD DEL PECAT [21r1-35r1]. El quart capítol s'anomena DEL VALOR I ESTIMA DE LA GRÀCIA I VIRTUDS [35v1-37r1]. El cinquè és HERMOSURA DE L'ÀNIMA [37r1-40v1]. El sisè s'anomena DE LA PENITÈNCIA I CONFESSIÓ [41r1-48v1]. El setè és MEMORIAL PER A EXAMINAR LA CONSCIÈNCIA [48v1-65r1]. I, finalment, el vuitè és anomenat DE LA PREPARACIÓ QUE ÉS MENESTER PER A LA SAGRADA COMUNIÓ [65r1-76v1].

A través de la lectura del manuscrit, hom hi pot treure la conclusió que es tracta d'una còpia, feta per un desconegut, o potser pel mateix que dona el nom de l'autor, i en aquest cas seria mossèn Josep Boix, rector de la parròquia de El Bellestar, de l'original que fra Joan Bel trameté al seu germà Josep l'any 1716, segons ho afirma a l'acabament del document: «En este convent de S[anta] Úrsula de Babuyanes a 14 de mars del añ 1716. Qui molt t'ama y estima y procura la teua salvació, ton germà fra Juan».

El manuscrit es troba actualment en possessió de la família de mossèn Manuel Milian.

Contingut literari

Des d'aquest punt de vista, podem dir que el dominic no té cap intenció d'escriure una obra literària, sinó més aviat didàctica i entenedora per al seu germà, com ja s'ha dit més amunt. Els llargs paràgrafs amb abundoses intercalacions de la hipotaxi, que apareixen en el text, són el clar indicatiu d'un estil barroc calcat de l'espanyol d'aquella època, amb alguns anacoluts i moltes supressions del discurs lògic. Tot plegat, símptoma d'un nivell lingüístic desordenat i potser pobre.

Es tracta en definitiva d'un text que podem encabir sota l'epígraf de literatura religiosa, tan abundosa durant el període de decandiment de la nostra literatura de creació. El nostre text és un més entre aquella munió d'obres destinades a adoctrinar, a donar normes a confessors, etc., en una època en què cap racó d'aquesta especialitat no s'escapa al conreu.

Algunes mostres del contingut

Normes de transcripció:

Pel que fa a la transcripció del manuscrit, hem intentat d'ésser-ne fidels al màxim; la nostra intervenció ha consistit en:

- a) la puntuació i accentuació a la manera moderna,
- b) la separació de paraules, i
- c) l'ús regularitzat de majúscules.

APÈNDIX TEXTUAL

[1r1]

«Amat germà Jusep, m'e alegrat, e molt, que tingues perfeta salud en lo cos y en la ànima. Lo añ de 1714, escriguí una carta ben llarga en què os enseñava como havíeu de confessar-os, y combregar bé, y com havíeu de tindre una poca de oració mental, y per si acàs se perdé aquella carta, torno a escriure este añ en dos cartes cassi lo mateix que en aquella gran. En esta, te escric lo gran perill que tenim de condenarnos, la fealdad de pecat, y com t'as de confessar y combregar bé; y en la altra, te escric lo modo de tindre oració mental».⁴

EXORTACIÓ A LA VIRTUD Y AMOR DE DÉU NOSTRE SEÑOR

«A dos puns se reduïx tot lo negoci de la bona vida, diu lo real profeta David, que són: apartar-se del mal, y fer bé; y així el que alcançarà estes dos coses tindrà tot lo negoci concluït. Pues el que de veres vol apartar-se de la carrera dels vicis, que és per a on se va dred a l'Infern, y empendre lo camí de la virtud, que és lo segur y únic que guia al Cel, el que voldrà acabar la vida viciosa, y començar una

[1v1] vida nova, y virtuosa, ha de fer lo que fa un prudent llaurador quan vol fer de una garriga un hort, el qual primerament procura arrancar de raïl totes les mates y abres silvestres, y arrimar totes les pedres sin reparar en lo molt que ly costa perquè sab que de altra manera no ly servirà lo hort; sab molt bé que si no cava fondo, y aranca de soca y de raïl totes les mates, después se han de apoderar de totes les bones plantes, y perdrà lo treball y la llaó. De la pròpia manera, pues, germà, lo bon cristià, que vol fer de la seua ànima un gardí de plantes y flós de virtuds per a què puga habitar y recrear-se en ella lo seu espòs Jesuchrist, ha de procurar primerament arrancar⁵ de soca y de raïl tots lo[s] mals vicis y pecats, sins reparar en treball algú, perquè de altra manera debades treballarà en plantar les plantes de les virtuds. La raó està clara, pues, segons bona filosofia: dos coses contràries entre si no poden estar en un mateix suggeste,⁶ no pot una pròpia aigua estar freda y calenta a un mateix tems, perquè són contraris lo fret y lo calor; pues com los vicis y les virtuds siguen contraris entre si, està clar que de ninguna manera podran estar en una ànima humildad y soberbia, odi y charitat, castitat y luxúria, ira y pasiència. Y assí el que de veres vol ser bon cristià y amic de Nostre Señor, ha de fer un verdader propòsit de nu[n]ca pecar mortalment, ni per

[2r1] guardar la vida, ni la honra, ni la hacienda, ni per cosa alguna criada, de la manera que un bon capità que primer mor en la batalla que ser traïdor a son rey. Diràs, germà: yo he fet moltes vegades propòsit de no pecar més, però luego torno a caure quant menos penso, y assí no sé com apartar-me del pecat. Pues yo het declararé la causa de tornar a pecar tan presto, y het daré remey per a nos⁷ tornar a

4. D'aquesta segona carta, solament ens queda aquesta referència .

5. La primera de les dues -r s'ha afegit després

6. Al ms. *suggeste*, amb una *Bu* interliniada i sense la *Ba*.

7. *no-s*

pecar tan fàcilment. La causa, pues, de pecar ab tanta facilitat és perquè de tans pecats que has fet, has enguendrat hàbid de pecar, y com lo hàbid facilita per a obrar (segons bona filosofia), d'aquí és que encara que cada dia faces propòsit de no pecar, cada dia tornaràs a pecar sinó fas altra diligència. Mira ben clar lo que het dic: en un home que comença a dependre un ofici o art, verbigràcia, quan comença un fadrí a tocar la guitarra, troba molta dificultat, però tantes vegades toca la guitarra que después sins dificultat ni cuidado la toca fàcilment bé. Pues de la pròpia manera és los pecar.⁸ Lo remey per a no pecar és mol [*sic*] difícil y de molt gran treball perquè has de entendre y saber que lo hàbid assí com facilita per a obrar, assí de sa naturalesa és difícil de arrancar de allí a on se engendra, y assí el que vol dixer lo costum o hàbid de pecar, no pense que és tan fàcil com llevar-se lo vestid de damunt. No és fàcil que un abre, que s'a criat tort des del principi, se adrese en una vegada que l'estiren per a l'altra part, antes és menester que el lliguen ab una corda, ni és fàcil que el

[2v1] que sab tocar bé la guitarra se olvide tan presto, encara que vullga; pues menos fàcil és que no peque el que tota sa vida està pecant. Pues lo remey més principal per a no pecar és lo que nos dóna lo Espirit Sant en la Sagrada Escritura per estes paraules: «recorda-t de les postrimeries, y nunca pecaràs». Ya sabs en la doctrina cristiana que les postrimeries són la mort, lo juí, lo Ynfern y la Glòria, y assí lo que nos aconsella lo Espirit Sant és que cada dia portem a la memòria un rato alguna de les postrimeries per a què, considerant per una part la pena tan terrible que Nostre Señor dóna als mals y pecadors, y per altra, la Glòria y premi tan gran que dóna als bons, nosaltres, que som tan amics de la nostra conveniència, nos animem y esforcem a apartar-nos dels vicis y pecats, y abraçar les bones obres y virtuds. Lo altre remey és confessar-se y combregar molt a sovint, per a què la ànima cobre força y valor en la confessió y comunió: assí com fa un prudent y sabi hortolà quan té algun tros del hort apoderat del gram, y altres males erbes, el qual procura a cavar-lo y llaurar-lo moltes vegades, y arrancant unes poques raïls de les males erbes, cada vegada ve a cabar en elles y traure-les del tod del hort, assí passa en la confessió. També és un remey mol [*sic*] bo examinar la

[3r1] la consciència cada nit antes de adormir-se, descurrent lo que ha pensat, parlat y obrat en en⁹ tot aquell dia, y reparar en què pecats cau més vegades, per a què al altre dia pose més cuidado en ells. També serà bo que después de haver demanat perdó a Nostre Señor de les culpes de aquell dia, reses alguna devoció en penitència, com és sinc parenostres en memòria de les sinc llagues, o tres credos. Perquè diu lo apòstol san Pau: «que si nosaltres nos judicam y castigam, no serem judicats per Nostre Señor». Y per ser difícil vence a mols enemics a un mateix tems, serà millor que cada semana procures arrancar un vici especialment; *vervigràcia*, una semana podràs guardar-te de mormurar, altra de flastomar y perjurar, y ha de ser de tal manera que no het descuides en los demés vicis, sinó és que en lo de aquella semana poses més cuidado, y per a què het recordes de la empresa podràs lligar-te algun fil en los braços, o allà a on te parega, per a què-t cause alguna pena y t'avise de-n quant en quant de l'enemic. Fes compte que tens una compaña de bandolers que havien entrat en ta casa per a

8. *lo pecat*

9. *en tot aquell dia*

matar-te, y has tengud sort de pillar-los totes les armes y tancar la porta, y los has de manatar den nun en un,¹⁰ y que si dices una vida, aquell t'a de matar despu-

[3v1] después, assí també si dices un mal vici, aquel [*sic*] bastarà per a matar la teua ànima. Perquè has de entendre¹¹ y saber, germà, que ser una persona santa y amiga de Nostre Señor no consistix en altra cosa que en estar lliure de tots los mals vicis y pecats. No és menester precisament que es decipline que degune més que lo que mana la Igléssia,¹² si pot, ni és menester que oiga moltes mises, y confesse y com-bregue cada dia, ni cada semana, de tal manera que si y à una persona que fassa totes estes bones obres y té encara algun mal vici, no és santa; y al contrari, la que no tinga mal vici, encara que no fassa estes bones obres, serà santa y amiga de Déu Nostre Señor. Y assí no y à nigú que si vol posar cuidado en apartar-se de tots los mals vicis y pecats no puga ser sant y amic de Nostre Señor, siga ric, siga pobre, y tinga qualsevol ofici, pues los degunis, diciplines y cilicis són per a mortificar la carn y sugectar-la al espirit, y per a satisfació dels pecats. Los que tenen treball corporal no tenen tanta necesidad de estes mortificacions perquè lo treball corporal equival a elles, pues san Hilarión cavava estant en lo desert solament per a mortificar lo cos. Y assí, el que no tinga ànimo per a la mortificació, no té que dixer la oració, sinó aplicar tot lo treball per a sufragi de les beneites ànimes del Purgatori en

[4r1] satisfacció de ses culpes y pecats, però ha de ser sufrint-lo ab molta paciència y resignació en la voluntad de Nostre Señor, considerant que esta és la penitència que va dar Nostre Señor a nòstron primer pare, y en ell a tots nosaltres per lo pecat. Y d'esta manera podràs fer cassi tanta penitència com un hermità. Estos són los remeis que ordena lo Espirit Sant, y tots los que han escrit de vida virtuosa, estes són les cordes per a endreçar una vida viciosa, estes són les armes en què tots los sans y bons christians que y à agut, y y à, venceren y vencen los tres enemics de la ànima, que són món, demoni y la carn. Estes són les medecines de què han usat, y usen, tots los sans y amics de Nostre Señor per a curar y guardar la ànima de la mort del pecat. Y assí, si vols alcançar vitòria y ser coronat en lo Cel, val-te d'estes armes, y si estàs ferit dels enemics, procura curar-te ab estes medecines, y no te espantes de tan grans enemics. Considera que tots los sans eren de la pròpia naturalea corrupta que nosaltres y dels condenats del Infern, y que tenim el mateix Déu totpoderós per a agudar-nos que tingueren¹³ ells. Considera que són los propis enemics los nostres que els seus, y en un mateix cam¹⁴ [*sic*] en les pròpies armes, pues sent nosaltres y ells desiguals forces contra los mateixos enemics y en lo mateix cam, claro està que si no seguim la vito-

* * *

[64v1] mortal lo que només és pecat venial, quant u fent una cosa, que és pecat venial, pensa que és pecat mortal y tanmateix la cumplix, perquè lo mateix faria si fóra pecat mortal, y Déu Nostre Señor sempre mira la nostra bona o mala intenció y volun-

10. Interpretem *matar d'un en un*

11. Al manuscrit, *denendre*, amb una *Be* interliniada damunt la *Bd*.

12. La primera *-s* s'ha interliniat damunt l'altra *s*.

13. La *-n* s'ha afegit interliniada.

14. La *-c* s'ha afegit interliniada després

tad de pecar, o no, mortalment; y assí, el que dixa de fer alguna cosa mala que volia fer no per amor o per temor de Nostre Señor, sinó per vergoña o temor o respectes del món, peca com si la complira. Y assí la regla millor per a examinar y averiguar si has pecat mortal o venialment en alguna cosa: mira bé si al tems de posar-la per obra advertires o pensares¹⁵ que era pecat mortal, o alomenos advertires que era mala, y que devies condenar-te per fer la tal cosa sinó la confessaves después, y tanmateix la posares per obra o la proseguires¹⁶, y si fonc assí, y agué pecat mortal, encara que només siga venial de sa naturalesa. Y sinó advertires o saberes que fóra mala; y

[65r1] pecat mortal hasta después, o la dixares luego que advertires o saberes que era pecat, o que era mala, no y agué pecat mortal, encara que de sa naturalesa siga pecat mortal, perquè te escusa la inadvertència o ignorància. Però has de advertir que ordinàriament no escusa la ignorància en les coses mol clares, y que tots tenim obligació de saber-les, com, *verbigràcia*, no matar, no furtar, y altres coses que la mateixa raó y llum natural dicta que són males, perquè diu lo dicho comú: “lo que no vols per a tu, no o vullgues per a ningú”».

DE LA PREPARACIÓ QUE ÉS MENESTER PER A LA SAGRADA COMUNIÓ

Sabràs ya, germà, com per a combregar és menester disposició de part del cos y de part de la ànima. De part del cos és menester estar en deguni natural, que és no¹⁷ haver passat¹⁸ ni engullit cosa alguna, chica ni gran, des de mixanit, si u no està mal. La saliva y lo que sol quedar entre les dens no estor-

NOTES SOBRE LA LLEGUA

Particularitats lingüístiques més destacades

Ja ens hem referit a la importància lingüística que té tot text provinent del segle XVIII. No cal ara insistir-hi. Allò que afegirem, però, és que el text que donem a conèixer és prou extens per poder-nos fer una idea de la varietat diatòpica valenciana dels parlars septentrionals, avui classificats sota l'epígraf de «tortosí meridional».¹⁹ Tanmateix, la importància lingüística del document no rau solament en la qüestió dialectològica, ans és també una deu d'informació del valencià general de finals del segle XVII i principis del XVIII,

15. La segona síl·laba s'ha afegit posteriorment interliniada.

16. Escrit *prose-guitres*

17. Escrit *n-o*

18. Una *-s* ha estat afegida posteriorment interliniada.

19. *Cfr.* entre altres, Lluís GIMENO BETÍ, *Estudi lingüístic dels parlars de les comarques del nord de Castelló*. Societat Castellonenca de Cultura, Col·lecció Filologia, I. Universitat Jaume I. Castelló de la Plana, 1994.

alguns trets lingüístics del qual no apareixen en altres texts valencians d'aquesta mateixa època publicats recentment. En concret, és la morfologia i el lèxic els nivells de llengua que reporten algunes novetats desconegudes en aquest període de la història de la llengua catalana a les terres valencianes. En posarem uns quants exemples:

Lèxic

Entre les formes lexicals que trobem en aquest text, n'hi ha, òbviament, de vivents i de desaparegudes. Algunes d'aquestes formes vivents són: *agranar*, *aigualera*, *aplegar*, *billotes*, *calcigar*, *maçana*, *rogle*, *siego* i *verdader*. Per la seva banda, algunes de desaparegudes són: *aferrar*, *aposeno*, *flastomar*, *cambra*, *ferre*, *mentida*, *mordre*, *muller*, *roure*, *serp*, *a tombellons* i *uriol* [oriol].

Hi podem fer alguns petits comentaris en base a l'actual àrea dialectal a què pertany la localitat d'El Bellestar, situada a la comarca de la Tinença de Benifassà, segons s'és dit més amunt, tot partint de l'*Atlas Lingüístic de la Diòcesi de Tortosa* (ALDT):²⁰

– *Billota*, terme encara enregistrat a la comarca a les localitats de Castell de Cabres i El Boixar, documentat en texts valencians, catalans i mallorquins des del segle XIV.²¹ Admès al DIEC sota *bellota*.

– *Calcigar*, també és enregistrat a la comarca a les localitats de Castell de Cabres, Fredes i La Pobla de Benifassà, documentat a partir del segle XII. Admès al DIEC.

– *Maçana*, recollit a la comarca de la Tinença de Benifassà amb plena vitalitat, i documentat en texts antics de la llengua. Admès al DIEC.

– *Siego*, és la forma única del castellanisme a la comarca de la Tinença de Benifassà.

Per als mots no mapificats a l'ALDT, ens servirem dels nostres diccionaris històrics, és a dir, el de COROMINES i l'ALCOVER-MOLL,²² i dels treballs de Germà Colón, rics en anàlisi lexical, amb els següents comentaris:

– *Flastomar*, forma que ja apareix al segle XIV al costat de *blastomar*, més etimològica que no l'altra²³, en els nostres autors medievals.

20. Lluís GIMENO BETÍ, *Atlas Lingüístic de la Diòcesi de Tortosa*, I.E.C., Barcelona, 1997.

21. Cfr. Germà COLÓN, *De Ramon Llull al Diccionari Fabra. Acostament lingüístic a les lletres catalanaes*. Col·lecció Germà Colón d'estudis filològics, 1. Fundació Germà Colón Domènech – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Castelló de la Plana – Barcelona, p. 371.

22. Antoni M. ALCOVER – Francesc de B. MOLL, *Diccionari catala-valencià-balear*, 10 vols., Palma de Mallorca, 1975 i Joan COROMINES, *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*, 9 vols., Barcelona 1980-1991.

23. Vide ALCOVER-MOLL, V: 910 i Coromines, I: 824-827.

– *Ferre*, és forma arcaica, segons la documentació dels diccionaris, però en el nostre text hi apareix sis vegades enfront d'una de *ferro*.

– *Mordre*, la documentació no sembla que el faci traspassar el segle XV o els primers anys del segle XVI;²⁴ el nostre autor l'enregistra com una rara joia lexical.

– *Roure* ‚rosegar‘, terme documentat a l'Edat Mitjana i modernament a Víctor Català (segle XIX), segons l'Alcover-Moll.²⁵

– *A tombellons* és variant fonètica de *a tomballons*, enregistrada pel DIEC.

– *Uriol* [oriol], val a dir que actualment, almenys a la comarca de la Plana de Castelló, l'ocell és conegut com a *papafigos*, i era terme vivent a la València del segle XV, segons apareix a l'*Spill* de Jaume Roig. En la cita del text: «...que si la fadrina y los pares tenen enteniment, més s'an de enamorar de un fadrí retirat y sosegat que de un *uriol*, que no para en casa.» [58r1], el nostre frare sembla indicar que aquest moixó és molt rondinaire.

Morfologia

La morfologia verbal ha revelat formes habituals avui en aquell subdialecte i que no són valencianes generals. Hi hem de destacar: *a*) el morf Bo de primera persona del singular, en formes com: *torno*, *confesso*, *probo*, *declaro*, *recello*, *confirmo*, *provo*, *estimo*, *quedo*, *aconsello*, *dixo*, *reverencio*, *adoro*, *amo*, *amonesto* i *poso*; *b*) el mateix morf -o de subjuntiu en un sol cas: «Mira si has de menester alguna cosa que la faré buscar *costo* lo que *costo*» [22r1]; *c*) el morf -e, més general que no l'altre, de subjuntiu: *pense*, *adrese*, *olvide*, *peque*, etc. [3r1]; *d*) forma só de primera persona del singular de l'IP del verb *ésser* (4 vegades), la segona persona del singular de l'IP del mateix verb hi és enregistrada sota tres formes: *ets* (3), *ests* (1), *eres* (16); *e*) manteniment del perfet simple, avui desconegut en el registre col·loquial de les comarques septentrionals valencianes; *f*) formes de l'IS amb el tradicional morf -às, -és, -ís, sense desdenyar les actuals -ara, -era, -ira.

Pel que fa a la morfologia nominal, hi destacarem: *a*) les formes *nosaltres*, *vosaltres*, *ens/nos*, *es/se*, *em/me*, et [bet]/te, os²⁶ (per *us/vos*), de pronoms personals forts; *b*) respecte als febles tenim això: *li* hi apareix solament dues vegades enfront de *ly*, que hi apareix moltíssimes voltes; testimoniem una sola vega-

24. Vide COLÓN, *Para la historia del léxico español (I)*, Arco/Libros, 2002, Madrid, p. 251, i Colón-Soberanas, *Panorama de la lexicografía catalana*, Enciclopedia Catalana, Barcelona, 1986, 45; Elio Antonio de Nebrija-Gabriel Busa, O.S.A. *Diccionario latín-catalán y catalán-latín. Estudio preliminar por Germán Colón y Amadeu – J. Soberanas*, Puvill Libros, Barcelona, 1987, 2.

25. *Op. cit.* IX: 600.

26. Actualment única a la comarca de la Tinença de Benifassà, i a les localitats més septentrionals dels Ports de Morella.

da *ne* (< en) i també una vegada l'apostrofació d'aquest pronom (= se n'ixen), pel que fa a les combinacions de pronoms febles hi hem pogut documentar *la i* (< la hi): «...y tot quant en ells y a ó crià Déu per a tu, y het féu señor de tot, y ara, una cosa que het demana no *la·i* vols concedir» [29r1], segons el model de combinació habitual en aquelles comarques i en català general, fora del valencià general, que com tothom sap hi fa *li la*; *ç) lo/el, los/els* d'articles masculí singular i plural, apostrofats —els primers— davant nom començat per vocal, però amb exemples del cas contrari.